

Význam severnej časti Čierneho mora pre Byzantskú ríšu v 6.- 10. storočí.

Posúdenie dizertačnej práce Mgr. Martiny Čechovej, ktorú predložila v angl. jazyku :

The Importance of the northern Black Sea for the Byzantine Empire in the 6th – 10th centuries.  
Economic and military significance of the city of Cherson.

Predložená práca Mgr, M.Čechovej má rozsah 265 strán, z toho 19 tvoria obrazové prílohy. Zameraná je na rozbor a posúdenie mesta Cherson na polostrove Krym, ktoré bolo veľmi významnou lokalitou v severnom Černomorí v čase 6. – 10. storočia. Práca je dôležitá, pretože sa čiernomorskej oblasti v ranobyzantskom období nevenovala patričná pozornosť. Významná je tiež preto, že pomáha odstrániť určité nedostatky vyplývajúce z jazykovej bariéry, ktorá sa vytvorila najmä pri archeologických prameňoch tejto oblasti. V úvode píše o situácii v bádani, najmä archeologickom, ktoré bolo dôležité pre nedostatočné množstvo písomných prameňov. Toto sa však mohlo uskutočňovať len v ohraničenom rozsahu, resp. jeho výsledky boli publikované v ruskom alebo ukrajinskom jazyku, málo prístupom bádateľom západnej, prípadne južnej Európy. V tom však dizertantka nemala problém a navyše mala možnosť nadviazať kontakty s ukrajinskou Univerzitou Tarasa Ševčenku v Kyjeve, využívať ich knižnicu a navyše mala možnosť čiastočne sa priamo zúčastniť prác v teréne ako členka ich byzantskej expedície.

Prácu rozčlenila na 5 hlavných častí : Prírodné podmienky a topografiu, História výskumu Chersonu, Výskum a bádatelia po 2. svetovej vojne, Vývoj Chersonu od 6. do pol. 7. storočia, Polovina 7. – pol. 9. Storočia (Dark Age), Nové obdobie prosperity a Záver. Celej práci predchádza prehľad a charakteristika písomných prameňov, ktoré triedi na kroniky a iné naratívne pramene, na listy a poznámky z koncilov. Stručne uvádza aj význam materiálnych prameňov, ktoré podrobnejšie využíva v 3. Kapitole a ďalších.

Z metodologického hľadiska naznačuje ako hlavné problémy : a) spracovanie rýb a obchod, b) kresťanstvo v Chersone, c ) vzťahy so susedmi a ich vývoj.

V prvej kapitole podala stručne prírodné podmienky a topografiu Krymského polostrova ako aj samotného mesta Cherson.

V druhej kapitole sa venovala dejinám výskumu Chersonu, ktoré možno sledovať už od prvej tretiny 19. storočia. Priniesli zaujímavé výsledky ale bez presnejšej dokumentácie. Vedúcim výskumu bol poverený známy byzantológ N.P. Kondakov , vykonával ich K.K.Koščuško-Valjužinič. Historický vývoj však zapríčinil, že sa v prácach nepokračovalo, resp. len s obmedzením. Po 1. Svetovej vojne štúdium byzantských dejín , ktoré bolo spájané s ortodoxnou cirkvou a cárizmom nebolo podporované a viaceré osobnosti byzantológie odišli do exilu (Kondakov, Vasiliev, Obolenski, Ostrogorski).

Napriek tomu sa do výskumu, najmä archeologického, zapojili na prelome 19. a 20. storočia niektorí zahraniční odborníci, boli to najmä českí profesori klasických jazykov A.Kašpar a V. Škorpil a do historického výskumu ďalší - Bertier de la Garde a Šestakov.

Po 2. svetovej vojne poľavila averzia proti byzantskému štúdiu. Počas vojny bolo potrebné preniesť pamiatky z ohrozovanej oblasti Krymu do bezpečia a tak sa dostali do Uralskej štátnej univerzity vo Sverdlovsku, kde bola neskôr založená Uralská byzantologická škola. Tá pod vedením Surova a Sjuzumova pokračovala vo výskume. V tretej štvrtine 20. storočia sa stali významnými osobnosťami historického výskumu Krymu a teda aj Chersonu. Jakobson a Talis napriek tomu, že mali na ich vývoj odlišné názory.

V závere autorka hodnotí kriticky výsledky a závery bádateľiek A.I. Romančuk a S.B. Soročan z konca 20. storočia a zo súčasnosti a dokladá ako sa problematike z rôznych hľadísk intenzívne venujú.

3. časť práce sa zaoberá vývojom Chersonu v 6. a do pol. 7. storočia. Na začiatku tu hrá dôležitú úlohu to, čo sa u nás nazýva Veľké sťahovanie národov. Došlo tam k veľkému pohybu rôznych barbarských kmeňov. Okrem Hunov to boli ešte v predstihu Góti, už od 3. stor. a ďalšie germánske kmene, ale aj Utiguri, Kutriguri, Anti. Myslím, že mohli byť spomenutí aj Bulhari, aj keď možno na Kryme sa konkrétne nálezy nenašli, sú ale úzko späté s týmto obdobím, určite tak, ako boli aj Avari. Tieto udalosti podmienili vybudovanie silného opevnenia Chersonu. 6. storočie aj prvá polovica 7. bolo pre Byzantskú ríšu nepriaznivé, známe sú avarsko-slovanské útoky, okrem toho negatívne pôsobili prírodné katastrofy, zemetrasenia a morové epidémie, situáciu komplikovalo tiež nové nebezpečenstvo v podobe Arabov. To všetko sa však priamo a výrazne nedotklo Krymu, naopak, ríša bola na jeho postavení zainteresovaná ako dokladajú nálezy cisárskych pečatí tohto obdobia.

V ďalšom venuje autorka pozornosť christianizácii Krymu a Chersonu zvlášť. Vychádza z písomných prameňov, ktoré majú do veľkej miery legendárny charakter, čo posúva celý proces do 4. storočia, archeologicky to však nie je doložené (moja poznámka). Doložiteľné sú nálezy až z 5. a 6. storočia, na čo nadväzuje podkapitola o architektonickom vývoji Chersonu.

V jej rámci sa autorka zaoberá viacerými druhmi stavebných pamiatok. Opevnenie má niekoľko stavebných fáz. Najstaršie sú antické až zo 7. stor. BC, podobne ako to je aj inde v stredomorskej oblasti. Možno na ňom odlišiť aj mladšie rímske a helenistické murivo. Do múrov boli vsadené brány, najdôležitejšia bola situovaná v južnej časti mesta, kde sa pod ňou nachádzal prístav a rezidenčné časti mesta. Citadela bola hlavná obranná stavba v jeho juhovýchodnej časti. Postavili ju v 3. stor. BC na ochranu prístavu, prestavaná bola v 2. stor. AD, pretože klesla hladina mora.

Monumentálnu stavbu v meste predstavoval amfiteáter v južnej časti Chersonu z 3. storočia BC, pre asi 2000 divákov, rekonštruovaný bol v 1. stor. AD a neskôr. Dôležité boli nálezy výrobných priestorov, ktoré dokladali produkciu vína, rybích výrobkov. Hrnčiarska výroba bola situovaná v juhozápadnej časti mesta mimo mestského opevnenia kvôli peciam. Črepy, ktoré sa tam našli pochádzali až z konca 3.-2. stor. BC, ale niektoré dielne pracovali až do 9. stor. AD. Spracovanie kovu zvlášť doložené nie je.

Agora bola centrom antického Chersonu, v podstate v jej priestore bol potom neskôr postavený chrám sv. Vladimíra.

Stavby ranokresťanského obdobia boli predovšetkým baziliky. Najväčšia a asi najvýznamnejšia bola tzv. Uvarovská bazilika, celý komplex mal rozmery 52,25 x 20,45 m. Problémy sú však s datovaním, nie je dostatočne podložené, kolíše medzi 5. a 7. storočím. Názory bádateľov sa tiež rôznia aj

v inom. Napríklad pani Romančuk uvádza, že sa našlo 13 bazilik a ich časové zaradenie nie je presné, kým Soročan ich uvádza 16, tiež s nie celkom jasným časovým zaradením, bolo by asi dobre, keby sa k tomu dizertantka vyjadrila. Niektoré stavby mali asi dlhší stavebný vývoj. Fakt je, že pokiaľ ide o datovanie pohybujeme sa často na tenkom ľade, nielen na Kryme ale aj u nás, takže sa to musí brať trochu s nadhľadom.

V ďalšej časti sa venuje otázkam vtedajšej ekonomiky, teda výroby a transportu výrobkov. Zaujímavý je opis hlavne spracovania rýb, čo bol jeden z hlavných výrobných produktov Chersonu. Objasnili ho až nedávno interpretáciou funkcie nádrží, ktoré slúžili na rôzne pracovné postupy, rôznych druhov rýb a boli pôvodne považované za nádrže na vodu. Toto vysvetľovanie sa prehodnotilo až keď sa na dne nádrží našli zvyšky rýb. Tu mám otázku : v práci sa píše, že boli zahĺbené do skaly alebo zemitého terénu, steny boli kamenné, spájané nejakým pojivom. Na tab. č. 14 však v stenách pojivo nie je viditeľné, bolo možné to vidieť v teréne ? Datovanie týchto nádrží však samozrejme tiež nie je možné bližšie určiť. Transport zbožia sa uskutočňoval v amforách, ktoré mali tomuto účelu prispôsobené tvary, čo sa tiež nie vždy dá presnejšie určiť. V každom prípade to bol okrem vína a olivového oleja významný obchodný artikel.

Štvrtá kapitola je venovaná tzv. Temnému obdobiu Byzantskej ríše (Dark Age) od pol. 7. do pol. 9. storočia, kde sa uvažuje o úpadku, transformácii, prípadne kontinuite. Je to obdobie ikonoklazmu. V úvode ku kapitole načrtla doktorandka vývoj názorov na tieto problémy. Zvrat do dovtedy ustálených názorov vniesol Každan, na inú bázu to postavil problém Ostrogorský. Doktorandka uvádza aj ďalšiu literatúru a názory, ale upozorňuje, že pokiaľ ide o severné Černomorie treba sa orientovať na ruskú a ukrajinskú literatúru.

V druhej časti kapitoly sa venuje vývoju Chersonu od polovice 7. do polovice 9. storočia, jeho pozícii v politickej stratégii Byzantskej ríše. V tejto súvislosti venuje pozornosť susednej Chazarskej ríši a ich vzájomným vzťahom so zohľadnením významu Krymu a samozrejme Chersonu. O postavení Chersonu vypovedajú nálezy pečatí, ktoré je možné dobre datovať do 8. stor., a to že napriek chazarskej kontrole nad polostrovom, bol administratívne pod byzantskou kontrolou. Začali sa tvoriť podmienky na administratívne založenie tém, čomu sa v ďalšom doktorandka venuje.

V ďalšej časti sa zmieňuje o vývoji kresťanstva v polovici 7. storočia v Chersone a vzápätí o kresťanstve v 8. storočí. Stavebný boom môže byť trochu dubiózny vzhľadom na nedostatočné datovacie možnosti ale vylúčiť ho nemožno. Myšlienka je podporovaná hlavne ideou existencie biskupstva v Chersone, čo by popri vojenskom a obchodnom centre znamenalo aj cirkevné centrum. Podporujú to aj správy o vyhnanstve viacerých významných osobností v Chersone, napr. Listy pápeža Martina, ktoré môžu slúžiť aj ako doklad vtedajšej ekonomickej situácie ako nie veľmi pozitívnej. Listy pápeža sú spochybnené v literatúre, aj doktorandkou, ako príliš subjektívne. V ďalšom sa venuje pozornosť zmenám v produkcii zbožia a obchodu po polovici 7. storočia. Väčšiu produkciu mal v poľnohospodárstve Krym v antickom období v uvedenom období bol snáď sebestačný ale nadprodukcii asi nemal. V čom ostal na predchádzajúcej úrovni bolo spracovanie rýb a vývoz soli.

Pozornosť sa venuje aj diaľkovému obchodu, kde sa k už spomínaným výrobkom z rýb a soli pripájajú aj keramické výrobky – amfory a iné nádoby. Tento obchod je doložený - Butrint v Albánsku a Commacchio v sever. Taliansku a smeroval tam cez Konštantinopol, ako aj na Sicíliu. V opačnom smere sa importovali mramor, amfory, bronzové zápony opaskov a dokladal kontakty s Gótmami.

Posledná , 5. kapitola je venovaná významu a úlohe Chersonu v byzantskej politike od polovice 9. po koniec 10. stor.

Vznik témy Cherson na začiatku štyridsiatych rokov 9. storočia priniesol významnú zmenu v administrácii mesta – príchod stratéga. V časti o 60-tych rokoch opisuje život Konštantína a ďalšie súveké pramene, pretože Konštantín sa na svojej misijnej ceste k Chazarom zastavil v Chersone, čomu dizertantka venuje pochopiteľne pozornosť, aj diskusii o interpretácii textu.

V záverečnej časti práce venovanej problémom 10. storočia sa dotýka oživených kontaktov s Rusmi, so Svjatoslavom a Vladimírom.

Celkove možno konštatovať, že spracovanie témy je cenným prínosom pre posúdenie a riešenie otázok významu severného Černomoria a jeho vtedy najvýraznejšieho mesta Chersonu. Ako som na začiatku uviedla je to pre spracovanie novej, najmä ukrajinskej a ruskej literatúry, ale aj posúdenia výsledkov nových archeologických nálezov, ktoré mala doktorandka možnosť navštíviť. Je otázne, kedy sa v budúcnosti podobná možnosť znovu vyskytne.

Práca je napísaná na veľmi dobrej odbornej úrovni, prináša niektoré nové pohľady na vývoj severného Pričernomoria, podporuje ju bohatý prehľad literatúry, v ktorej je zastúpená aj najnovšia.

Pokiaľ by doktorandka chcela prácu publikovať, čo predpokladám, považovala by som to za prínosné najmä kvôli novým nálezom a situáciám, ale bolo by prehľadnejšie z chronologického hľadiska vytvoriť ucelenejší obraz o antickom Chersone, na ktorý by nadviazal Cherson ranostredoveký. V súčasnom texte sa totiž pár krát opakujú , najmä pri architektúre, zmienky o starších pamiatkach, čo ho robí trochu neprehľadným Okrem toho obrazovú prílohu by bolo dobre v niektorých prípadoch, najmä plány, prekresliť a zväčšiť, čo asi doktorandka nemala možnosť.

Tieto pripomienky neznižujú význam práce, ktorú považujem za prínosnú, posúvajúcu úroveň výskumu dopredu a odporúčam prijať ju po úspešnej obhajobe ako podklad na udelenie vedeckého titulu PhD pre Mgr. Martinu Čechovú.

Prof. PhDr. Tatiana Štefabovičová, CSc.